

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 1 Nisan 2022

ss. 244-264

Makalenin Geliş

Tarihi

31/03/2022

Makalenin

Kabul Tarihi

14/04/2022

Yayın Tarihi

30/04/2022

BAL TEFSİRİ VE ÖMER FUÂDÎ'NİN RİSÂLE-İ 'ASELİYYESİ

Yasin KARAKUŞ¹

ÖZET

Klasik Türk edebiyatında Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili olarak onun hayatını, mucizelerini, ahlakını, savaşlarını anlatan, söz ve davranışlarını ele alan pek çok türde eser yazılmıştır. Bunlar arasında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadisleri ayrı bir tür olarak ele alınmış, sanatçılar tarafından kırk, yüz, bin gibi belirli sayılarda bir araya getirilerek manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık halde işlenmiştir. Öyle ki tek bir hadisi bile bir eserin konusu olmuş, sanatçı o hadis etrafında duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Bunlardan biri de Ömer Fuâdî'nin "Risâle-i 'Aseliyye" adlı eseridir. Ömer Fuâdî, bu eserinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir hadisini aktarmış ve bu hadisini destekleyen rivayetlerden bahsetmiştir. Bu rivayetler, Çehar Yar-i Güzin olarak bilinen ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dört büyük halifesi olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve kızı Hz. Fatıma ile eşi Hz. Ayşe arasında geçtiği söylenen olayla ilgilidir. Sonraları halk arasında "Bal Tefsiri" adıyla anılan bu olay, söz konusu kişilerin bir tasta bulunan ve içine kıl düşmüş balla ilgili olarak tas, bal ve kıl hakkındaki yorumlarıdır. Ömer Fuâdî de bu rivayetlere ek olarak kendisi de tas, bal ve kıl hakkında yorum yapar. Çalışmada Ömer Fuâdî hakkında kısaca bilgi verilerek söz konusu hadis ve rivayetler kaynaklar ışığında tahlil edilecek ve risalenin transkripsiyonlu metni çalışmaya eklenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Ömer Fuâdî, hadis, bal, tefsir.

¹ Dr. Öğretim Üyesi., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı ABD., ykarakus78@gmail.com ORCID ID:0000-0003-4446-0650

HONEY EXPLANATION AND OMER FUADI'S "RISALE-I 'ASELIYYE"**ABSTRACT**

In classical Turkish literature, many kinds of works have been written about Muhammed, describing his life, miracles, morals, wars, and dealing with his words and behaviors. Among these, the hadiths of Muhammed were handled as a separate genre, and they were brought together in certain numbers such as forty, one hundred and a thousand by the artists and processed in verse, prose or mixed verse-prose. So much so that even a single hadith became the subject of a work, and the artist expressed his feelings and thoughts around that hadith. One of them is the work of Ömer Fuâdî called "Risâle-i 'Aseliyye". In this work, Ömer Fuâdî quoted a hadith of Muhammed and talked about the narrations supporting this hadith. These narrations are about the incident known as chehar yar-i gûzin, which is said to have passed between the four great caliphs of the Muhammed, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali and his daughter Fatima and his wife Ayşe. This event, which was later called "Honey Commentary" among the people, is the interpretation of the said people about the bowl, honey and hair in relation to the honey found in a bowl and hairs falling into it. In addition to these narrations, Ömer Fuâdî himself comments on bowls, honey and hair. In the study, brief information about Ömer Fuadi will be given, and the hadith and narrations will be analyzed in the light of the sources and the transcribed text of the treatise will be added to the study.

Keywords: Turkish İslamic Literature, Ömer Fuâdî, hadith, honey, tafsir.

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı sanatçıları tarafından Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı, nübüvveti, mucizeleri, ahlakı, savaşları, özellikle söz ve davranışları üzerine pek çok eser kaleme alınmıştır. Öyle ki Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisi apayrı bir külliyyat haline gelmiştir. Bu külliyyat içinde na't, siyer, hilye ve şemâil, miracnâme, mevlid, esmâ-i Nebî, mu'cizât-ı Nebî, kırk, yüz, bin hadis ve bunlarla ilişkili türlerde manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık şekilde eserler vermişlerdir.²

² Bu türler için başlıca kaynaklar şunlardır LEVEND, Agâh Sırrı (1971). "İslami Edebiyatın Esasları ve Kaynakları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (TDAY) Belleten*, Ankara, s.s. 159-194; LEVEND, Agâh Sırrı (1973). "Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (TDAY) Belleten*, Ankara, s.s. 35-80. PEKOLCAY Necla; ERAYDIN, Selçuk; TAHRALI, Mustafa; UZUN, Mustafa; SUBAŞI, Hüsrev (1981). *İslami Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul. ; YARDIM, Ali (1989). "Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nevi", *Diyanet Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 4, s.s. 213-220; ÇELEBİOĞLU, Amil (1998). *Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler*, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, s.s. 348-365.

Ayrıca Hz. Muhammed'ten (s.a.v.) sonra onun en yakın dostları olan ve İslam'ın halifeliğini yapan, kendilerine İslâm dünyasında dört halife veya “dört seçkin dost” (çehâr yâr, çehâr yâr-ı güzîn, çihâr dost) denilen (Fayda, 1998: 324) Hz. Ebu Bekir (ö. 634), Hz. Ömer (ö. 644), Hz. Osman (ö. 656) ve Hz. Ali (ö. 661) hakkında da Çehâr Yâr ve Çehâr Yâr-ı Güzîn adlarıyla övgü dolu eserler kaleme alınmıştır.³ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kızı Hz. Fatıma (ö. 632) ile eşi Hz. Ayşe (ö. 678) de bu eserler içinde zaman zaman övgü dolu sözlerle anılmışlardır.

Çalışmamıza konu olan eser, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir hadisini destekleyen mahiyette yukarıda bahsolunan kişiler arasında geçtiği söylenen bir olayı anlatmaktadır. Bu hadis-i şerif genel olarak “Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtuluşa erersiniz.”⁴ şeklinde rivayet edilen hadistir. Olay da Hz. Ali'nin evinde geçen bir olaydır. Buna göre söz konusu kişiler bir vesileyle Hz. Ali'yi ziyarete gelirler ve Hz. Fatıma da misafirlere bir tas içinde bal ikram eder. Ancak balın içinde bir kıl vardır ve misafirler balı yemeden önce Hz. Ebu Bekir'den başlayarak tas, bal ve kılla ilgili yorumlar yapar. Bu olay, sonraları halk arasında “Bal Tefsiri” adıyla anılmış, özellikle dini sohbetlerde kişiler ve mekan farklılaştırılarak anlatılmıştır. Çalışmamızın konusu olan eserde de eserin müellifi Ömer Fuâdi, (ö. 1636) bu rivayetlere ek olarak kendisi de biri ilim diğeri tasavvufla ilgili tas, bal ve kılla ilgili iki yorum yapmıştır.

Biz de bu çalışma ile Ömer Fuâdi'nin risalesini, söz konusu rivayetleri kaynaklar ışığında tahlil ederek bu konudaki bilgileri bir araya getirmeye çalıştık. Ayrıca Ömer Fuâdi hakkında da kısaca bilgi verip risâlenin transkripsiyonunu da çalışmamıza ekledik.

ERŞAHİN, Seyfettin (2005). “Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 18, sayı 3, Ankara 2005, ss. 335-338.

³ Bu eserler ve Klasik edebiyatımızda dört halife ile ilgili bilgi için: CEYHAN, Â. Koyuncu, F. (2017). Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Râfîzî'ye Nasihatler. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 41(1), 1-43; ÇAVUŞOĞLU, Ali (2005). İslamî Türk Edebiyatının İlk Ürünlerinde Hulefâ-yı Râşidîn. *İstem* 3(6), 237-244.; KARAKUŞ, Yasin (2021). Klasik Edebiyatımızda “Çehâr Yâr-i Güzîn” ve 17. Yüzyıla Ait Bir İhyâ Tercümesinde Yer Alan “Çehâr Yâr-i Güzîn”. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(6), 1086-1126.; ÖZTÜRK, Ali (2019). Türk Edebiyatında Dört Büyük Sahâbeye Hürmet Geleneği. *Derin Tarih Dört Halife Devri Özel sayısı* 14, 8-11.

⁴ Hadis için bkz.: el-Hâfız Ebübekr el-Beyhaki; *el-Medhal*, Tahkik: Dr. Muhammed Ziyâü'd-din el-'Azamî, Kuveyt 1404, s. 162-164, Hadis No.: 151-154; el-Aclûnî, İsmâ'îl b. Muhammed; *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs 'amme's-teheremine'l-ehâdîsi 'alâelsineti'n-nâs*, 3. bs., Beyrut 1351h, C I, s. 132.

1. Ömer Fuâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği

XVI. yüzyılda yasayan ve Halvetiliğin Şâbâniyye kolu şeyhlerinden olan Ömer Fuâdî, aynı zamanda mutasavvıf bir şairdir. Hayatı hakkındaki muhtelif kaynaklarda yer alan bilgileri özetleyecek olursa şunları söyleyebiliriz:⁵

H. 966 (M. 1559) yılında Kastamonu'nun Mûsâfakih mahallesinde doğduğu ileri sürülmektedir. Ailesi hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Kendisi hakkındaki bilgilerin yine kendisine ait olan *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî* ve *Türbenâme* isimli eserlerde verilen bilgilere dayandığı ifade edilmektedir.

Ömer Fuâdî medrese eğitimi aldıktan sonra tahsilini tamamlayıp müftü kâtipliği görevinde bulunmuştur. Daha sonra tasavvufa yönelmiş ve bu konuda çeşitli eserler okumuştur. Bu eserlerin etkisiyle de kendisinin bir mürşide bağlanması gerekliliğini anlayarak Şa'bân-ı Velî Dergâhının üçüncü postnişini Abdülbâki Efendi'ye bağlanmış ve üç yıl hizmetinde bulunmuştur. Ancak onun H. 997'de (M. 1589) ölümü üzerine tasavvuftaki seyr ü sülûkunu dergâhın dördüncü postnişini Muhyiddin Efendi'nin yanında tamamlamış ve Muhyiddin Efendi'nin de ölümünden sonra Şa'bân-ı Velî Dergâhında beşinci postnişin olarak H.1013'te (M.1604) irşada başlamıştır. Ömer Fuâdî, yaklaşık otuz üç yıl dergâhta şeyh olarak vazife yapmıştır.

Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî adlı eseriyle Şa'bân-ı Velî'nin ve Halvetiliğin Şâbâniyye kolunun tanınmasında ve yaygınlaşmasında büyük emeği olan ve hayatının tamamını Kastamonu'da geçiren Ömer Fuâdî, 76 yaşında H.1046 (M. 1636) yılında vefat etmiştir. Kabri, Şa'bân-ı Velî Türbesinde medfun olan şeyhi Muhyiddin Efendi'nin kabrinin yanındadır.

⁵ Ömer Fuâdî'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında şu kaynaklara bakılabilir: BAYSAR, Hilâl (1991). *Ömerü'l-Fuâdî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.; Bursalı Mehmet Tâhir (1972). Osmanlı Müellifleri, (Haz: A. Fikri Yavuz- İ. Özen), İstanbul, II, 173-174.; YAZAR, İlyas (1999). "Osmanlı'nın Kültür Şehirlerinden Kastamonu'da Yetişmiş Bir Şâir: Ömer Fuâdî", *Folklor Edebiyat Dergisi*, 20:113-124.; Yazar, İlyas (2001). *Ömer Fuâdî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyyesinin Metni*, İstanbul: Hamle Yay.; Yazar, İlyas (2007). "Ömer Fuâdî". İslam Ansiklopedisi. C.34. s.s. 61-63.; TÂTCI, Mustafa; SEVER, Mustafa (2012). *Ömer Fuâdî Halvetî Divânçe-i İlâhiyât-Sadefiye-Pendiyeye*, İstanbul: Şeyh Şaban-ı Velî Kültür ve Sanat Derneği Yay.; ÜNAL, Asuman (2008). *Ömer Fuadi'nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi; ZAVOTÇU, Gencay; YORGANCI, Duygupınarı . "FUÂDÎ VE RİSÂLE-İ ŞEVKİYYE FÎ DEVERÂN-I SÜFİYYE'Sİ". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 5 / 2 (Nisan 2019): 324-336 . <https://doi.org/10.20322/littera.554954>; YAZAR, İlyas (2013). "Ömer Fuâdî", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fuadi-omer> (ET: 16.03.2022)

Ömer Fuâdî'nin çoğu dinî tasavvufî içerikli, Türkçe ya da Arapça olarak kaleme aldığı başlıca eserleri şunlardır: *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî, Türbenâme, Bülbüliyye, Hâbiyye, Hayâtiyye, Kaside-i Pendiyye, Mecmûa-i İlâhiyyât, Muslihu'n-Nefs, Risâle-i 'Aseliyye, Risâle-i Güllâbiyye, Risâle-i Halvet, Risâle-i Hüviyye, Risâle-i Müsellesât, Risâle-i Saâdetiyye, Risâle-i Tevhîdiyye, Risâle-i Virdiyye, Risâle-i Zikr, Sadefiyye, Silsilenâme, Şerh-i Risâle-i Zenbilî Ali Efendi, Şerh-i Vird-i Settâr, Şevkiyye, Tercüme-i Mi'yârü't-Tarîka.*

Ömer Fuâdî'nin tarikat şeyhi olması sanatında da kendisini göstermiş, işlediği konularda öğreticiliği ön plana çıkararak şiiri bu yolda bir araç olarak kullanmıştır. Dolayısıyla şiirlerinde tasavvufî etkilerin daha az olduğu görülmüş, hayalden çok gerçekler, sanatına yön vermiştir. Sade Türkçe ile söylediği şiirlerinde, günlük dile ait kullanımlara, atasözleri ve deyimlere sıklıkla yer vermiştir. Daha çok gazel ve mesnevi nazım biçimlerini kullanan Ömer Fuâdî, üç ilahisi dışında şiirlerinde aruzu kullanmıştır. Eserlerinde, özellikle *Menakıbnâme* ve *Bülbüliyye*'de üslup ve düşünce yönünden kısmen Yunus'un etkileri görülmüş ve işlediği tasavvufî aşkın yanında zaman zaman toplumsal konulara da değinmiştir.

2. Bal Tefsiri ve Ömer Fuâdî'nin Risâle-i 'Aseliyyesi

“Bal Tefsiri”, genel olarak Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın bal tası, bal ve balın içindeki kıl hakkında yaptıkları yorumları içeren ve özellikle halk arasındaki dini sohbetlerde anlatılan bir rivayettir. Bu rivayette olayın geçtiği mekan ve kişiler rivayetlere göre farklılık göstermektedir. Genellikle mekan ya Hz. Ali'nin evi ya da Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mescididir. Kişiler yukarıda söz edilenler olmakla birlikte bazı rivayetlerde bunlara Hz. Muhammed (s.a.v.) ve hanımı Hz. Ayşe de eklenir, bazılarında ise olay sadece dört halife arasında geçer. Günümüzdeki bazı rivayetlerin sonunda onu okuyanın, dinleyeninin ve sürekli üzerinde taşıyanın dünyada sıkıntı çekmeyeceği, bütün kaza ve belâlardan kurtulacağı ve ölürken imanla öleceği yönünde Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından yapılan dua bulunur. Hatta bu duaya Cenab-ı Allah'ın Cebrail vasıtasıyla hemen cevap verdiği ve duayı kabul ettiği yönünde ifadeler yer alır.

Günümüzde çeşitli sosyal medya platformları ve muhtelif yayınevlerinin çıkardıkları dua kitapları sayesinde “Bal Tefsiri” adı ile halk arasında oldukça yaygın bir hale gelmiş olan bu olay, bazı çevrelerce kabul görmüş ve ona kutsiyet atfedilmiştir. Ancak, bu olayda müslümanları ibadete teşvik etmek düşüncesiyle hadis uyduran bazı zâhidlerden çok cahil müslümanlarla alay

etmek isteyen kötü niyetli kimselerin tavrının olduğu ve rivayetin hiçbir dinî ve ilmî değerinin olmadığı gerekçesiyle bu rivayetlerin ciddiye alınmaması gerektiği de ifade edilir. (Kandemir, 1991: 553) Aşağıda görüleceği üzere, rivayetin kaynaklardaki ilk haliyle günümüzdeki hali arasındaki farklılıklar, özellikle günümüz rivayetlerin sonundaki dua şekli bu düşünceyi destekler mahiyettedir.

Bal tefsirine konu olan olayın varlığını kaynaklarda ilk olarak hemen hemen aynı dönemlerde fakat farklı yerlerde, biri Anadolu diğeri Azeri sahasında, yazılan iki eserde görmekteyiz. İlki Yazıcıoğlu Ahmed Bican'ın (ö. 870/1466'dan sonra) Anadolu'da Müslüman-Türk kimliğinin şekillenmesinde etkili olmuş dinî-didaktik eseri olan *Envârü'l-Âşıkîn* adlı eseridir. Eserde bu olay Hz. Ali'nin vefatı hakkında bilgi verilen yerde anlatılır. Yalnızca dört halife arasında geçen rivayet şu şekildedir:

Nakledildiğine göre bir gün hasta olan Hz. Ali'yi Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ziyarete gelirler. Hz. Ali'nin evinde bir tas bal bulurlar. Bal içinde kıl vardır ve Hz. Ebu Bekir, "Bu baldan yemeyiz, her birimiz üç kelim söylemeyince." der ve herkes Hz. Ebu Bekir'den başlayarak tas, bal ve kıl hakkında yorum yapar. Buradaki yorumlar da şöyledir:

Hz. Ebu Bekir: "İslam dini tasdan münevverdir, iman baldan tatlıdır, şeriatın hükmü kıldan incedir."

Hz. Ömer: "Uçmak (cennet) tastan münevverdir, cennetin nimetleri baldan tatlıdır, Sırat Köprüsü kıldan incedir."

Hz. Osman: "Kur'an tastan münevverdir, Kur'an okumak baldan tatlıdır, Kur'an'ı tefsir eylemek kıldan incedir."

Hz. Ali: "Konuğun nuru tastan münevverdir, konuğun sözü baldan tatlıdır, konuğun gönlü kıldan incedir."

Sonra müellif, Hz. Ali hakkında kısa bir bilgi verir ve rivayeti bitirir. Rivayetin kaynağı hakkında bilgi vermez.⁶

Müellifi ve tarihi belli olmayan bir yazmada⁷ da *Envârü'l-Âşıkîn*'de anlatılan

⁶ Yazıcıoğlu Ahmed Bican, *Envârü'l-Âşıkîn*, Hacı Selim Ağa 467, vr. 195a-195b. *Envârü'l-Âşıkîn*'in diğer nüshalarında da rivayet aynı şekilde aktarılmıştır. Nüsha karşılaştırması ve *Envârü'l-Âşıkîn* hakkında detaylı bilgi için bkz: UĞUR, Abdullah (2019). *Yazıcıoğlu Ahmed Bican Efendi ve Envârü'l-Âşıkîn Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

rivayetin aynı şekilde aktarıldığını görüyoruz. Burada ek olarak müellif, balın misafirler tarafından getirilmiş olabileceğini söyler ve kaynak belirtmez.

Yine bir başka yazmada⁸ *Envârü'l-Âşıkîn* kaynak gösterilerek oradaki olayın aynen aktarıldığı görülmektedir.

İkinci eser ise Azerbaycan sahasında yazılan ilk tasavvufî eser (Rıhtım, 2013: 264) olan, Halvetiyye tarikatının ikinci kurucusu sayılan ve sūfî bir müellif olan Seyyid Cemâluddîn Yahyâ b. Seyyid Bahâiddîn eş-Şîrvânî'nin (ö. 870/1466) *Şifâü'l-Esrâr* adlı eseridir. Yahyâ-yı Şîrvânî'nin tek Türkçe eseri olan bu eserde de Şîrvânî bu olay için herhangi bir kaynak göstermez. Eserde müellif, bu olayı anlatmadan önce Hz. Muhammed'in (s.a.v.) miraç gecesinde cennette dört ırmak gördüğünü ve bunlardan birinin bal ırmağı olduğunu söyler. Rivayet edilen olayı da bu ırmakla ilişkilendirir. Şîrvânî'nin eserindeki rivayet şöyledir:

Bir gün Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali mescitte namaz kılarlar ancak Hz. Muhammed'i (s.a.v.) orada göremezler. Nedenini anlamak için evine giderler ve kızı Hz. Fatıma'ya sorarlar. Hz. Fatıma cariyesine misafirlerine bal ikram etmesini söyler. Getirilen balın içinde bir kıl vardır ve Hz. Ebu Bekir "Bunda bir hikmet vardır, bunun hakkında söz söylemeden yemeyelim." diyerek tas, bal ve kıl hakkında yorum yapar. Sonra diğerleri de sırayla şu şekilde yorum yaparlar:

Hz. Ebu Bekir: "Tasın temizliği İslam'a benzer, bal İslam'ın ameline benzer, o ameli ihlas ile yapmak kıla benzer."

Hz. Ömer: "Tasın temizliği halifelige yani padişahlığa benzer, padişahın vezirleri ve halkıyla konuşması bala benzer, mülkü adaletle yönetmek kıla benzer."

Hz. Osman: "Tasın temizliği Kur'an'a benzer, onu okumak bala benzer, onun hükmüyle amel etmek kıla benzer."

Hz. Ali: " Müslüman askerlerinin saf tutması tasın temizliğine benzer, kafirleri öldürüp gazi olmak bala benzer, kılıcı Allah rızası için kullanmak kıla benzer."

Sonra Hz. Fatıma'ya "Sen de söyle!" derler ve o da şunları söyler: "Tasın temizliği misafirlerin gelmesine benzer, misafirler ile sohbet etmek bala benzer,

⁷ Milli Kütüphane-Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, *Manzûme-i Tecvîd*, 06 Mil Yz A 4817/3 vr. 28a-28b.

⁸ Milli Kütüphane-Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, *Aristotalis Hakîm'in İskender'e Gönderdiği Pend-nâme*, 06 Mil Yz A 37/3, vr. 265b-267b.

misafirleri gönül hoşluğu ile göndermek kıla benzer.”⁹ Daha sonra müellif, Allah bize bu sözle amel etmeyi, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ashabı ile olmayı nasip etsin, diye dua ederek rivayeti bitirir. Bu rivayette Hz. Muhammed (s.a.v.) ve hanımı Hz. Ayşe yoktur.

Yine Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu, aynı zamanda âlim ve şair olan Şemseddin Sivasî'nin (ö. 1006/1597) *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn* adlı eserinde de bu rivayete rastlamaktayız. Hz. Ali hakkında yazılan menakıblar içinde olan rivayetin kaynağı belirtilmemiştir ancak yorumlara bakıldığında *Envârü'l-Âşıkîn*'den alınma olduğu açıkça belli olmaktadır. Dört halife arasında geçen rivayet şöyledir:

“*Kırk Birinci Menâkıb: Hazret-i Alî Radiyallâhu Te'âlâ anh bir gün mizâcın tağyîr etdi, Ebû Bekir ve Ömer ve Osmân Radiyallâhu Te'âlâ anhum iyâdesine vardılar ve Hazret-i Alî'nin yanında bir tas bal var idi, ol tas ile balı bunların önüne getirdi, tas ağ idi ve içindeki bal kızıl idi ve ol balın içinde bir kara kıl var idi. Hazret-i Ebû Bekir Radiyallâhu Te'âlâ anh buyurdu, biz baldan yemeziz tâ her birimiz bu üçüne birer mesel darb etmeyince. Evvel kendi buyurdu ki dîn-i İslâm tasdan münevverdir ve îmân baldan tatlıdır ve şer'atın hükmü kıldan incedir. Hazret-i Ömer Radiyallâhu Te'âlâ anh buyurdu ki, uçmak tasdan münevverdir ve uçağın ni'metleri baldan tatlıdır ve sırât köprüsü kıldan incedir. Ve Osmân Radiyallâhu Te'âlâ anh buyurdu, Kur'an-ı 'azîm tasdan münevverdir, okumak baldan tatlıdır ve Kur'an'ın tefsîri kıldan incedir. Hazret-i Alî Radiyallâhu Te'âlâ anh buyurdu, konuğun nûru tasdan münevverdir ve konuğun sözü baldan tatlıdır ve konuğun gönlün ri'âyet etmek kıldan incedir. Her birisi kendi hâl-i şerîflerine münâsib kelâm buyurdular.*” (Arslan, 2017:799)

Günümüzde anlatılan rivayetlerde de olay, mekan ve kişi farklılıkları olsa da bu ana tema üzerine kuruludur. Ayrıca bu rivayetlerde olan dua, müellifin yaptığı duadır. Ancak günümüzdeki rivayetlere bakıldığında olayın sonunda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yaptığı bir duaya rastlanmaktadır. Bu farklılığın, rivayeti aktarandan kaynaklandığı açıkça belli olmaktadır. Bu durumu özellikle Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin yaptığı söylenen yorumlarda açıkça görmekteyiz. Bu farklılık aşağıda bahsedeceğimiz üzere çalışmamızın konusu olan eserde de mevcuttur. Hatta Ömer Fuâdî, eserler içinde küçük bir bölüm halinde anlatılan bu rivayeti hadis, ayet, şiir ve kendisine ait tasavvufi yorumlarla genişleterek müstakil bir eser haline getirmiştir.

⁹ Seyyid Yahyâ Şîrvânî, *Şifâü'l-Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu, No 2283 vr.196a – 196b.

Klasik edebiyatımızda Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili pek çok türde eser verildiğini söylemiştik. Bunlar arasında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadisleri de ayrı bir tür olarak ele alınmış, edipler tarafından kırk, yüz, bin gibi belirli sayılarda bir araya getirilerek manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık halde işlenmiştir. Öyle ki tek bir hadis bile bir eserin konusu olmuş, müellif o hadis etrafında duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.

Ömer Fuâdî de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) "Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtuluşa erersiniz." hadis-i şerifini, anlatacağı rivayetin manasını destekleyen bir unsur olarak kullanmıştır. Çeşitli lafızlarla rivayet edilen ve alimler tarafından çokça zikredilen bu hadisin doğruluğu konusunda ihtilaflar olsa (Çinar, 2022: 53) da bu durum sanatçı için onu edebi bir eserde kullanmanın önünde bir engel olmamış, Ömer Fuâdî de eserinde hadisin kaynağı hakkında bilgi vermemiştir.

Ömer Fuâdî eserine "*Risale-i 'Aseliyye*, Rasûlullâh'ın (s.a.v.) Ashabı ve Çehar Yâr-i Güzîn'e Övgü" anlamında Arapça bir başlık koyduktan sonra besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Eseri yazma sebebi, ismini zikretmediği Arapça bir eserde gördüğü Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ashabı ile ilgili bir rivayettir ve bunu Arapça olarak verdikten sonra tercüme eder. Ömer Fuâdî'nin Arapça metnini verip tercüme ettiği rivayet *Envârü'l-Âşıkîn*'de anlatılan rivayetle benzerlik göstermektedir. Bu hikayenin Çehar Yâr-i Güzîn ve ashab-ı kirama ait yüce bir hikaye olduğunu söyleyen Fuâdî, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) "Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtuluşa erersiniz." hadis-i şerifine atıfta bulunarak bu hikaye vesilesiyle insanların ashab-ı kiramın güzel hal ve davranışları hakkında bilgi sahibi olmalarını, ayrıca bu eserle kendisinin de hayır dua ile anılmasını ister. "Salihlerin ismi anılınca rahmet iner." anlamında Arapça bir söz ve Kur'an'dan bir ayet söyler ve bu hikaye vesilesiyle kalplerine bir huzur gelmesini dileyerek Allah'a dua eder. Duadan sonra menkıbeyi anlatmaya başlar.

Fuâdî'nin aktardığı rivayete göre Hz. Ali hastalanır ve bunu duyan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman onu ziyarete gelirler. Hz. Ali, Hz. Fatıma'ya misafirlere yemek için bir şeyler getirmesini söyler. O sırada evde bir kalaylı tas içinde bir miktar baldan başka yiyecek yoktur ve Hz. Fatıma misafirlere o balı ikram eder. Hz. Ebu Bekir kendisine uzatılan tastaki bala bakınca üzerinde siyah bir kıl görür ve şöyle söyler:

"Dünyada hiçbir nesne yoktur ki onda Allah'ın hikmetinin bir işareti olmasın. Ve o nesneye insanın 'Ey basiret sahipleri, ibret alın.' mealindeki Allah'ın emrine göre bakması ve hiçbir nesneye gafletle bakmaması gerekir. Ve hiçbir

sözü gafletle söylememeli, sözün sonunu ve manasını düşünerek söylemelidir. Sözü dinleyen de gafletle dinlememesi, gafletle anlamaması gerekir. Ve Allah'ın nimetlerinden birini yediğinde onun şükrünü eda etmelidir.”

Ömer Fuâdî burada Şeyh Sadi'nin *Gülüstan*'ından Farsça bir kıta söyledikten sonra rivayete devam eder. Hz. Ebu Bekir, her birimiz bu duruma uygun üçer söz söylemeden bu baldan yemeyelim, der ve önce kendisi sonra diğerleri tas, bal ve kılla ilgili şöyle yorum yaparlar:

Hz. Ebu Bekir: “İslam dini ve iman nuru bu beyaz tasdan nurludur, Hak Te'âlâ'ya ve resulü Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) ve Kur'an'a iman etmek baldan tatlıdır, Müslüman kimse için Kur'an hükmü ve şer-i şerifle amel etmek ile imanını korumak kıldan incedir.”

Hz. Ömer: “Allah Te'âlâ'nın cenneti bu beyaz tasdan nurludur, cennetin nimetleri baldan tatlıdır, hükümde adaletli olmak ve cennet ehli olmak için Sırat Köprüsünü geçmek bu kıldan incedir.”

Hz. Osman: “Nur-ı Hüdâ olan yüce Kur'an, bu beyaz tasdan nurludur, yüce Kur'an'ı okumak baldan tatlıdır, Kur'an'ı tefsir edip hükümleriyle amel etmek bu kıldan incedir.”

Hz. Ali: “Kişinin evine gelen konuk bu beyaz tasdan nurludur, konuğun sözü baldan tatlıdır, konuğun gönlü kıldan incedir.”

Ömer Fuâdî bunları söyledikten sonra, bir rivayette de Hz. Fatıma şunları söyler, diyerek onun sözünü aktarır. Şöyle ki: “Edepli ve bakire bir kız tasta daha nurludur, bu kızın anne ve babası tarafından sevilmesi baldan daha tatlıdır, bekareti ve ayıpsız bir şekilde kocasına varması bu kıldan daha incedir.” dedikten sonra balı yerler ve Hak Te'âlâ'ya şükredip Hz. Ali'nin sağlığı için dua ederler.

“Bir rivayette dahı der ki,” diyerek devam eden Fuâdî, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yorumunu aktarır: “Ümmetim bu beyaz tasta nurludur, ümmetimi Hak Te'âlâ'dan dileyip ümmetim için şefaate etmek bu baldan tatlıdır, ümmetimin şefaate layık olması bu kıldan incedir.”

“Ve dahı rivayet olunur ki,” diyerek Hz. Ayşe'nin yorumunu söyler: “Her kişinin helali bu tasta nurludur, erkek ve kadının helalleri ile muhabbeti bu baldan tatlıdır, helalin hakkını yerine getirmek bu kıldan incedir.”

Ömer Fuâdî, bu rivayetleri aktardıktan sonra kendisi de iki yorum yapar. İlk yorum ilimle ilgili olup şu şekildedir: “Kuvvetli bir İlm-i ledünnî ve anlayış

sahibi olmanın sebebi kalbî olmayıp ilm-i zahirde aklî ve naklî ilimleri öğreten kamil ve faziletli bir üstad ve muallim bu beyaz tasta nurludur, bu üstadın ilim okumak bu baldan tatlıdır, üstadın hukukunu yerine getirmek bu kıldan incedir.”

İkinci yorum ise tasavvufla ilgili olup şöyledir: “Tasavvufta ve özellikle ilm-i ledünnide seni irşad edecek faziletli bir şeyh ve mürşid-i kamil bu beyaz tasta nurludur, marifetullahı talep ederek ve Muhammed’in yolu olan şeyhlerin yoluna girerek mürşid-i kamil hizmetinde ve huzurunda zikrullah kuvvetiyle yedi halin anahtarı olan usul-i esma fethiyle İlahi ilimleri tahsil etmek bu baldan tatlıdır, mürşid-i kamile dosdoğru bir istikametle teslim olmak ve zahirî, batınî, maddî, manevî lazım olan hizmeti yerine getirmek bu kıldan incedir.”

Fuâdî, bu yorumlardan sonra üç kısa başlık açarak risaleyi bitirir. İlkinde bu rivayeti Çehar Yâr-i Güzin’ini anlatan bir eserden aldığını söyler ancak eserin adını vermez. Diğer iki başlık altında söyledikleri dua mahiyetinde olup kendisi dua eder.

3. Nüsha Tavsifi

Makalemize konu olan Ömer Fuâdî’nin eseri *Risale-i ‘Aseliyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda 2287 numarada kayıtlı 333 varaklı, çoğunlukla tasavvufî içerikli manzum ve mensur eserlerin bulunduğu bir mecmuanın 248b – 252a varakları arasında, 4 varaklık mensur bir eserdir.

Ömer Fuâdî ve *Risale-i ‘Aseliyye* hakkında bilgi veren çalışmalarda yukarıdaki nüshadan başka nüshaları olduğuna dair bilgiler yer alsa da yaptığımız araştırmalarda başka bir nüsha tespit edilememiştir.

Risale-i ‘Aseliyye güzel bir nesih hatla, siyah mürekkeple, konu başlıkları ve önemli ifadeler sürh mürekkeple olacak şekilde yazılmıştır. Risalenin içindeki bazı işaretlerden ve metnin üzerindeki, derkenarlardaki notlardan hareketle eserin müellif nüshasından ya da müellif nüshasından mukabele görmüş bir nüshadan hareketle istinsah edildiği söylenebilir. Risalede vikaye kaydı bulunmamaktadır. Ancak mecmuanın içindeki diğer eserlerden hareketle mecmuanın 17. yüzyılda müellifin yaşadığı dönemde ya da yakın bir zamanında derlendiği söylenebilir.

4. Risâle-i 'Aseliyyenin Transkripsiyonlu Metni

[248b]

Hâzihî Risâletün 'Aseliyyetün li-Medhi Aşhâbi Rasûlillâhi Çehâr Yâr-i Güzîn
Rađıyallâhu 'Anhüm Ecma'în

Bismillâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm

Ba'd-i ḥamd-i Ḥudâ-yı kadîm-i zî'l-Celâl ve şalât u selâm Rasûl-i Kerîm-i zî'l-Cemâl ve Çehâr Yâr-i Güzîn-i Mürşidîn-i Zevî'l-kemâl ve âl u aşhâb-ı râşidîn-i zevî'l-ḥuşâl, Rıdvanullâhi Te'âlâ 'aleyhim ecma'în fî külli'l-aḥvâl.

Sebeb-i Tahrîr-i Risâle-i 'Aseliyye ve Bâ'ış-i Taḫrîr-i Makâle-i 'Ameliyye

Oldur ki 'ulemâ'-i sâlifîn ve ḥükemâ'-i sâbıkîn, raḥmetullâh-i 'aleyhim ecma'îniñ ḥikmet-âmez ve şafâ-engîz kitâb-ı dil-âvîzlerine 'ayn-ı 'ibret ve çeşm-i başîret ile nazâr olup kelimât-ı ḥikmetiyye ve mazmûnât-ı seniyye tetebbu' ider iken, aḥbâr-ı şaḥîḥa ve âşâr-ı şariḥada elfâz-ı 'Arabiyye ile meşṭûr ve mektûb, aşhâb-ı Rasûl-i Ekrem, şallallâhu 'aleyhi ve sellemiñ, [249a] evşâf-ı ḥamidelerine ve aḥvâl-i pesendîdelerine mensûb bir kelâm-ı mergûb gördüm ki budur ¹⁰ “ ذات يوم من الأيام، مرض على كرم الله وجهه، فابو بكر و عمرو عثمان رضی الله عنهم جافاً الى عيادة على و ليس فى بيته غير عسل قليل فى الطاس، وكان الطاس ابيض، والعسل فيه احمر، وكان على العسل شعرا سود، فاوتى الى قدامهم ليأكلوا فقال ابو بكر الصديق رضی الله عنه دين السلام انور من الطاس، و ايمان الله تعالى احلى من العسل، وحكم الشرع الشريف ادق من الشعر، ثم قال عمر رضی الله عنه الجنة انور من الطاس، و نعمت الجنة احلى من العسل، و جواز الصراط ادق من ال شعر، ثم قال عثمان رضی الله عنه القران

¹⁰ Anlamı: Bir gün Hz Ali hastalanmıştı. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman Hz. Ali'ye hasta ziyaretine geldiler. Hz. Ali'nin evinde bembeyaz bir tas içinde sadece biraz kırmızı renkli bal vardı. Balın üstünde de siyah bir kıl vardı. Bu bal gelen misafirlere yemeleri için ikram edilince Hz. Ebu Bekir, “Biz bu balı yiyemeyiz fakat bununla alakalı üç şey söyleyebiliriz.” dedi. İlk olarak da Hz. Ebu Bekir, “İslam dini bu tasta daha nurludur, Allah'a iman bu baldan daha tatlıdır, şer-i şerifin hükmü de bu kıldan daha incedir.” dedi. Hz. Ömer “Cennet tasta daha nurludur, cennet nimetleri bu baldan daha tatlıdır, Sırat'ı geçmek bu kıldan daha incedir.” dedi. Hz. Osman “Kur'an tasta daha nurludur, Kur'an okumak bu baldan daha tatlıdır, Kur'an'ın tefsiri ise bu kıldan daha incedir.” dedi. Hz. Ali “Misafirin yüzü tasta daha nurludur, misafirin sözü bu baldan daha tatlıdır, misafirin kalbi ise bu kıldan daha incedir.” dedi. Başka bir rivayette ise Hz. Fatıma “Edepli ve bakire bir kız tasta daha nurludur, bu kızın anne ve babası tarafından sevilmesi baldan daha tatlıdır, bekareti ve ayıpsız bir şekilde kocasına varması bu kıldan daha incedir.” dedi.

انورمن الطاس، و قرأة القرآن احلى من العسل، و تفسير القرآن ادق من ال شعر، ثم قال على كرم الله وجهه وجه الضيف انورمن الطاس، و كلام الضيف الضيفاحلى من العسل، و ق لب الضيف ادق من ال شعر، و في رواية ثم قالت فاطمة الزهرى رضى الله عنها، البكر الأدبية انورمن الطاس وان يحبها ابواها احلى من العسل، وان "تصل البكر الى صاحبها ببيكارتها وبلا عيبادق من ال شعر،

Beyān-ı sebep-i tercüme: Bu rivāyet-güzīn ve hikāyet-berīn-i Çehār Yār-i ‘izāmīn ve aşhāb-ı kirāmīn kelimāt-ı ‘aliyye ve menākıb-ı seniyyelerinden olduğu için ve dağı Rasūl-i Ekrem, şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ¹¹ "اصحابى كالنجوم بايهم اقتديتم اهديتم" buyurdukları sebebden ya'nī "Benim aşhābım yıldızlar gibidir ki berr ü bahırde olan seferleriñizde ve sāir mu‘āmelāt-ı muşālahāñızda yıldızlar gözetmekle muşālahāñızda haṭā itmeyüp rast gelüp ve seferiñizde yañılmayup toğrı yolu bulduđuñ gibi benim aşhābımañı dağı ef‘āl ü aqvāllerinde ve sāir aḥvāllerinde, kañkısına iktidā idüp her hālde anlara uyarsañız ḍalālet yolına gitmeyüp hidāyetde ve şırāt-ı müstakīimde olursuz." buyurdukları için diyānet ü şalāha ṭaleb ve viķāyet ü felāha rāğib olan mü'minleriñ ṭaleb ü rağbetleri dā'imā ziyāde olup aşhāb-ı Rasūlullāh'ıñ aḥvāl-i ḥasenelerinden taḥşīl-i ḥāl ve ef‘āl-i pesendīdelerinden tekml-i kemāl müyesser olun için, naql ü beyān murād u iltimās olunmuş idi. Velākin ‘Arabī olup [249b] ve gāyet iḥtişār ve icmālde olmağın, herkes ziyāde ma'nā ile ve kemāl-i ḥālle müstefīd olmayup kemākān fehmiñ ü iz‘ān kābil olmaduğu ecilden, bu faķir ü ḥaķir ve za'if ü naḥif ve bī-vücūd u bī-ḥod, Derviş 'Ömerü'l-Fu'ādī, hedāhullāhü'l-hādī, kendü aḥvāl-i perīşānına cem'ıyyet ve sāir ṭāliblere ḥüsn-i ḥāle vuşūle kābiliyyet gelmege bā'is olsun için, elfāz-ı belīğayı ve 'ibādāt-ı faşīḥayı terk idüp ve elfāz-ı basīṭa ile Türki'ye tercüme idüp ve mażmūn-ı ḥümāyūn üzere aña münāsib kelimāt ve rivāyetler dağı derc ü zamm itdiği nef'i cümleye 'āmm ve ifāde ve istifādede bī't-temām olup ve ğamğın gönüller şād u ābād olup pür-şafā olduklarında, muḥarririni dağı ḥayr du'ā ile yād ideler. Ve dağı ¹² "عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة kemālātın ve 'ibret-engīz menākıb u kelimātın işitmekle elbette mü'minleriñ ḳulūbına bir ḥāl-i nūrānī ve şafā' ü rūḥānī gelmese olmaz. Ve bu ma'nādandır ki Ḥaķ Te'ālā Ḳur'ān-ı 'azīminde ve kelām-ı kadīminde Ḥazret-i Muḥammed Muştafa'ya ḥıṭāb-ı müsteṭāb idüp ¹³ "وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ فُؤَادَكَ" buyurdu. Ḥaķ Te'ālā'nıñ murādı enbiyā-yı sālifenıñ ḥaberleriyle Ḥazret-i Rasūlullāh'ıñ fevā'id-i

¹¹ Anlamı: Benim ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidayete erersiniz.

¹² Anlamı: Salihlerin ismi anılınca rahmet iner.

¹³ Hud, 11/120'den nakıs iktibas: "(Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir."

laṭîfelerin tesliyet vechiyle anlarıñ ḥālî üzere teṣbîṭ ve aḥkâmdur. Ümîddür ki ol zât-ı Zü'l-Celâl ve Hudâ-yı lâ-yezâl, tercüme olunan ḥikâyet ü kelimâtların, güş-i cânla istimâ' ve şıdk u ihlâşla ḥâllerine ittibâ' müyesser ide amîn yâ Rabbe'l-'âlemîn.

Menâkıb-ı şerîfeyi tercüme tarîkı ile beyâna şurû'dur: Erbâb-ı ma'ârifîñ pîri ve Hudâ-yı Zü'l-Celâl'in şîri, esedullâhü'l-ğâlib, 'Alî ibn Ebî Ṭâlib, kerremallâhu vechehü ḥazretleriniñ bir gün bi-emrillâhi Te'âlâ mîrâc-ı şerîflerine iḥtilâl vâkı' olup bir mikdâr haste-ḥâl olduklarında Sulṭânü'l-Kevneyn ve Rasûlü's-Şakaleyn ve Nebiyyü'l-Ḥarameyn ve İmâmü'l-Kıbleteyn ve Rasûl-i Ekrem ve Ḥabîb-i Efḥam şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleriniñ vüzerâ-i kibârı ve Ḥazret-i 'Ali'niñ yârân-ı vefâdarı Ḥazret-i Ebû Bekr u 'Ömer ü 'Osman, 'aleyhimü'r-raḥmeti ve'r-rıdvân, ḥastalıkların işidüp a'mâl-i şâlihâdan 'iyâdet 'ameli ile 'ibâdet kaşdına li'llâh ve fi'llâh ḥâṭır-ı şerîflerin tatyîb ü istifsâr için 'izz ü vaḳânyla sa'âdetḥânelerine [250a] göregelüp muşâfât u tatyîb-i ḥâṭır müyesser olduğda Ḥazret-i 'Aliyyü's-saḥiyy, kerremallâhu veche'l-'aliyy, eyitdi: "Yâ Fâṭmete'z-Zehrâ ve yâ binti Rasûl-i Hudâ! İḥvân-ı şafâmızdan evimize Tañrı konukları geldi, anlara iṭ'âm için mâ-ḥazardan ṭa'âm getir." diyüp, anlara fakîrâne ve dervîşâne ziyâfet kaşdına ṭa'âm taleb eylediklerinde, o sulṭân-ı selâṭîn-i ehl-i fenâ ve burhân-ı berâhîn-i ehl-i beḳâ, Ḥazret-i 'Aliyyü'l-Murtazâ'nıñ ḥâne-i pür-şafâlarında etmeklerine idâm için, bir tâze ḳalaylı ṭâs içinde rengi kıızıla mâ'il bir mikdâr 'asel-i muşaffâdan ğayrı nesne bulunmayup bilâ-tekellûf ḥayru't-ṭa'âm mâ-ḥazar diyü ṭâsla balı ḥuzûr-ı şerîflerine getirilüp ekl murâd itdüklerinde ol pîşvâ-yı ulu'l-ebşâr ve rehnümâ-yı zevi'l-i'tibâr ve mebde-i erbâb-ı taşdıḳ el-imâm-ı 'ale't'taḥḳîḳ Ebû Bekri's-Şiddîk, raḳıyallâhu 'anh 'ayn-ı 'ibret ve dîde-i başîret ile ḳalaylı ṭâsa ve bala nazâr ḳıldıklarında, ol ḳalaylı ṭâs içinde ve kıızıla mâ'il bal üzerinde bir siyâh ḳıl pâresi görüp buyurdılar ki: "Hiç dünyâda maḫzar-ı ḥikmet ve menba'-ı 'ibret olmaz, bir ḥâlî nesne yokdur. Ve cümle mevcûdât ḥikmet-i İlâhiyeyi câmi' ve nûr-ı 'ibret her birinde ehl-i nazâra lâmi'dir. İmdi ¹⁴"فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ" emr-i şerîfine imtişâl ve i'tibâr oldur ki her nesne ki 'âlem-i mülkde şuhûd-ı zâhiriyle müşâhede olunup göründükde, 'âlem-i melekût yüzinden dîde-i ḳalbi daḫı açup eşyâya ğafletle nazâr olunmamaḳ gerekdür. Ve her söz ki tercümân-ı cenân olan lisâna gelüp söylenür, söyleyen ğafletle söylemeyüp soñun ve ma'nâsın fıkr idüp söylememek gerekdür. Ve ol sözi diñleyen kimesne daḫı ğafletle diñlemeyüp ve ğafletle añlamamaḳ gerekdür. Ve Ḥaḳ Te'âlâ ni'metlerinden bir ni'met ki yenür şükrinden ğaflet olunmayup ve ğafletle yenmemek

¹⁴ Haşr, 59/2'den nakıs iktibas: "O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın."

gerekdür. Nitekim bağ-ı 'ırfâna gel ve gülzâr-ı 'aşka bülbül ve ahâlî-i 'ırfânîñ ercümendi şeyh-i kâmil, Şeyh Sa'dî Efendi, kıddesallâhu sırrahû bi't-takdîsi's-sermedi *Gülistân'*ında buyururlar:

Kıt'a

Ebr u bād u meh ü hürşîd [ü] felek der-kârend

Tâ tu nânî be-kef ârî vü be-ğaflet nehvârî

Heme ez-behr-i tu sergeşte vü fermân bürdâr

Şart-ı insâf ne bâşed ki tu fermân ne berî,¹⁵

Hazret-i Şiddîk, taḥkîk u tedkîkle bu mazmûn-ı [250b] meymûnı ve bu mefhûm-ı hümayûnı remz ü işâret idüp eyitdiler ki: "Biz daḥı qarındaşımız 'Ali'niñ balın yimeziz illâ her birimiz maḥalle muvâfîk ve derûnında olan ḥaşlet ü ḥâle muṭâbîk, üçer kelimât-ı ḥikmet-âlûd söyleyüp andan şoñra yiyelim." diyüp, evvelâ kendüleri baḥr-i me'ânî olan zamîr ü münîrlerinde mevcûd olan şıdḳ-ı 'ırfânîlerin ızhâr ve lisân-ı dür-feşânlarında olan cevâhir-i ḥikmetini ızhâr u iş'âr idüp kendü ḥâllerine muvâfîk ve ḥaşlet-i bâllarına muṭâbîk buyurdılar ki: "Dîn-i İslâm ve nûr-ı îmân bu beyâz tās-ı mücellâdan şafâlı ve nurlıdır. Ve Ḥaḳ Te'âlâ'ya ve rasûli Muḥammed Muştafâ'ya ve Qur'an-ı 'azîme îmân getürmek bu tās içinde olan baldan ṭatludur. Ve ehl-i îmân olan kimesne ḥükm-i Qur'an'la ve şer'î şerîf ile 'amel itmek ile îmânın ḥıfz itmek bu bal üzerinde olan kıldan incedir." Ba'dehû ol emîr-i evvâb ve zeynü'l-aşḥâb ve maḫzar-ı aḥkâm-ı fazl-ı ḥıṭâb 'Ömer ibnü'l-Ḥaṭṭâb, raḍıyallâhu anh buyurdılar ki: "Allah Te'âlâ'nıñ dârü's-selâmı cennet-i 'ulyâ bu beyâz tās-ı mücellâdan şafâlı ve nurludur. Ve cennet-i a'lânıñ nîmetleri bu baldan ṭatludur. Ve ḥükümde 'adâlet idüp ehl-i cennet olmaḡiçün Şirâṭ'ı geçmek bu kıldan incedür." Ba'dehû, ol maḫzar-ı 'ilm ü 'ırfân ve câmi'ü'l-Qur'an ve şâhibü'l-ḥayâ ve'l-îmân 'Osmân ibn 'Affân raḍıyallâhu anh buyurdılar ki: "Nûr-ı Hüdâ olan Qur'an-ı 'azîm bu beyâz tās-ı mücellâdan şafâlı ve nurlıdır. Ve Qur'an-ı 'azîm okumaḳ bu baldan ṭatludur. Ve Qur'an-ı 'azîmi tefsîr idüp aḥkâmı ile 'amel itmek bu kıldan incedür." Ba'dehû, ol pîşvâ-yı evliyâ ve rehnümâ-yı aşfiyâ dâmâd-ı Rasûlullâh 'Aliyyü veliyyullâh, kerremallâhu veche, buyurdılar ki: "Her kimesne evine gelen konuḳ bu beyâz tās-ı mücellâdan şafâlı ve nurlıdır. Ve

¹⁵ Anlamı: Bulut, rüzgâr, ay, güneş ve felek hepsi kendi işindedirler. Sen de çalışıp bir ekmek ele getiresin ve onu gafletle yemeyesin. Hiç insafa sığar mı ki hepsi senin için itaat ediyorlar, eşref-i mahlûkat olduğun için, sen insanoğluna hizmet ediyorlar. Bu durumda senin Allah'a asi olman yakışık olur mu? Şart-ı insâf olur mu, insafa sığar mı?

konuğuñ muşâhabeti¹⁶ ve konuğuñla muşâhabet ve aña ikrâm itmek bu baldan şatludur. Ve konuğuñ kalbi ve konuğa ikrâm ve ri'âyet itmek bu kıldan incedür."

Ve bir rivâyetde dağı eydür ki bint-i Rasûl-i Hudâ ve halîle¹⁷ -i 'Aliyyü'l-Murtaşâ Hazret-i Fâtimatü'z-Zehrâ, rağıyallâhu anhâ, bu kelimât-ı haşırları güş idicek sırr-ı Rasûlullâh olmağla yenbû'-ı kalblerinden âb-ı hikmet cüş u cereyân idüp anlar dağı buyurdılar ki: "Edebli kız, oğlan bu beyâz taş-ı mücellâdan şafalı ve nurlıdır. Ve edebli kız, oğlanı [251a] anası ve babası sevmek bu baldan şatludur. Ve kız, oğlan kızlığı ile ve 'aybsız şahibine ulaşmak bu kıldan incedir." Ve bu balı yiyüp Haş Te'âlâ'ya şükr ü şenâ ve Hazret-i 'Ali'niñ kemâl-i şihhatine du'â itdiler. Du'aları 'indi'llâh müstecâb olup Hazret-i 'Ali kemâl-i şihhate vâşıl oldılar, elhamdülillâhi'l-'aliyyi'l-kebir ve hüve 'âlâ külli şey'in kadır.

Ve bir rivâyetde dağı eydür ki, Rasûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyh hazretleriniñ meclis-i 'âlî ve maşzar-ı müte'âlîlerinde bu kelimât-ı hikmet-âmîz ve bu menâkıb-ı kemâl-engîz, müzâkere ve muşâhabetle yâd olunduğda Hazret-i Rasûlullâh aşhâb-ı 'izâmından şadır u zâhir olan kelimât-ı laşifelerden şafalar idüp anlar dağı kemâl-i hikmetlerinden hâl-i muvâfık ve kalb-i maşzar-ı şefkatlerinde olan himmet-i 'aliyelerine muşâbık, kelimât kaşd idüp buyurdılar ki: "Ümmetim bu beyâz taş-ı mücellâdan şafalı ve nurlıdır. Ve ümmetimi Haş Te'âlâ'dan dileyüp ve ümmetim için şefâ'at itmek bu baldan şatludur. Ve ümmetim kemâ-yenbağı şefâ'ate lâyıq olmak ve ümmetim için olan şefâ'at 'indallâh maşbûl olmak, bu kıldan incedür."

Ve dağı rivâyet olunur ki, maşzar-ı kelâm-ı "Hayru'n-nisâ'i 'Aişetün¹⁸", ümmü'l-mü'minîn Hazret-i 'Aişe, rağıyallâhu 'anhâ, dağı Hazret-i Rasûlullâh'ın meclis-i maşzar-ı kemâllerinde bu kelimât-ı hikmet-âlüdları güş-ı dil ü cânla istimâ' itdikde, cüş u huruşla maşalle muvâfık ve kalblerinde olan hâle muşâbık buyurdılar ki: " Her kimseniñ helâli bu beyâz taş-ı mücellâdan şafalı ve nurlıdır. Ve erenler ve hâtonlar helâlleri ile muşâhabet ve muşârenet itmek bu baldan şatludur. Ve helâl-i haşkın iki cânibden ri'âyet idüp hidmetin kemâ-yenbağı yirine getürmek bu kıldan incedür."

Bu faşır ü haşır, ve za'if-i pür-taşşır dağı ol sultânlarıñ kelimât-ı haşirlerin sırr-ı evliyâ-yı kâmilân ve güş-ı dil ü cân ile istima' itdikde, sırr-ı pâkleri ve himmet-i şafâ ve kemâl-nâkleri ile taş-ı kalemime zevk ü şevkleri ve halâvet-i 'irfâniyyeleri 'aselinden, kıl kadar nâzil ü vârid olup bu nüzûl u vürüd aşârı zâhir olduğda, kalb-i bî-vücûda feyz-i Haşş-ı Vedûd, vücûd-ı [251b] vâcibü'l-vücûd ile iki lâ'iha vârid oldu:

¹⁶ Kelimenin üstünde açıklama olarak "kelâmı" yazmaktadır.

¹⁷ Kelimenin üstünde açıklama olarak "zevce" yazmaktadır.

¹⁸ Anlamı: "Kadınlara en hayırlısı Aişe'dir."

Lā'ihā-i evvel oldur ki: Sebeb-i kuvvet-i 'ilm-i ledünnī ve bā'is-i feth-i 'irfān-ı ıkalbī olman?¹⁹, 'ilm-i zāhirde ta'līm-i 'ulūm-ı 'aqliyye ve naqliyye iden üstād-ı kāmīl ve mu'allim-i fāzıl, bu beyāz tās-ı mücellādan şafālī ve nurlıdur. Ve t̄alībü'l-'ilm bu üstād-ı kāmīlden 'ilm okuyup taḥşīl-i kemāl itmek bu baldan tatludur. Ve üstādın ḥuḳūkın yerine getürmek kemā-yenbağī bu kıldan incedür."

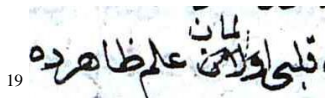
Lā'ihā-yı şāniye oldur ki: Taşavvufda temekkün-i bi'z-zāt 'ilm-i ledünnīde taḥşīl-i ma'ārif ve tekmi'l-i ḥaḳā'ik için irşād iden şeyḫ-i fāzıl ve mürşid-i kāmīl bu beyāz tās-ı mücellādan şafālī ve nurlıdur. Ve t̄alīb-i ma'rifetullāh olup t̄arīk-i Muḥammediyye olan t̄arīk-i meşāyih-i 'izāma sālīk olmağla mürşid-i kāmīl ḥidmetinde ve ḥuzūrunda zikrullāh kuvvetiyle ve mefātih-i eṭvār-ı seb'a olan uşūl-i esmā' fethiyle taḥşīl-i ma'ārif-i İlähiyye ve tekmi'l-i merātib-i ğayr-ı mütenāhiyye itmek bu baldan tatludur. Ve mürşid-i kāmīle şıdk u istikāmetle teslīm olmağ ve zāhir u bāṭın ve şūrī ve ma'nevī lāzım olan ḥidmetin kemā-yenbağī edā idüp ve ma'rifetullāhı ḥalle ve zevḳ-i şühüdla tekmi'l itmek bu kıldan incedür.

Lā'ihatü'l-Maḳāle Ber-Vech-i Ḥātīmetü'r-Risāle

Bu kışsa-i ḥasene ve bu ḥikāyet-i müstaḥsene, 'aliyyü saḫıyy ve veliyyü vefiyy ḥazretleriniñ Çehār Yār-ı Güzīn'e şūrī ziyāfet-i mazḥar-ı seḫālarınıñ āşārındandır. Ve ol bahāne ile şalāḫa t̄alīb ve felāḫa rāğīb olanlara daḫı bu faḳīriñ çāşnigirliğı ile ma'nevī ziyāfetleri ve āşār-ı ni'metleri olmuşdur. Zīrā herkes 'indallāh maḥbūb ve 'inde'n-nās merğūb olamaz. İllā megerki ricāl-i ahālī-i kemālīñ keşf-i ma'nevī yüzünde ervāh-ı ḳudsiyyelerinden zāhir ü bāṭın istimdād ve istifāzaya ḳābil olmağ gerekdür ki, dünyā ve 'uḳbāda, ni'met ü 'uzmālarına nā'il ve cismānī ve rüḫānī ile anlar ile ḥaşr olunmağa ḳābil ola.²⁰ "لمؤمن حشبر مع من احب" bu mefhüm-ı merğūba delīl-i şariḫdir.

Lā'ihā-i Ber-Vech-i Duā ve Recā

Ve Cenāb-ı Zāt-ı Akdes-i Ḥudā ve Ḥazret-i Şifāt-ı Muḳaddes-i Te'ālā'dan mercüdur ki, ol sultānlar ḥürmetine tās-ı ıkalbimizde olan 'asel-i muşaffā-yı imānımızıñ ḫalāvet ü şafāsı zā'id ü dā'im olup müy-ı a'mālimize kıl ḳadar ḫalel ve zarar gelmeyüp müşāhede-i [252a] rubūbiyyetle 'ubūdiyyetde s̄abit ü ḳā'im olan lā'ihā-i diger, ol sultānlarıñ ḫavz-ı cennet-i 'ulyā gibi ıkalb-i şerīf-i pür-ḫikmetlerinden cem' olup ve maksim-i İlähī'den būsitāne-i 'irfāna cereyān iden āb-ı yenābi'-i ḫikmet-i 'irfāniyeden ıkalbimin tāsına bir ḳatre cārī ve nāzil olup ve şafā-yı 'asel-i 'irfāna vāşıl olup sākī-i bāḳī

19

²⁰ Anlamı: Kişi sevdiği kimse ile birlikte haşrolunur.

yediyle şarâb-ı t̄ahûr-ı İllâh'ı nûşundan kıl kadar h̄âlî olmayup bu mestî-i hestî ile şafâ-ender-şafâ ve kemâl-i şafâsından fenâ-ender-fenâ ve kemâl-i fenâsından beķâ-ender-beķâ ve kemâl-i beķâsından duhûl-i cennet-i şıfât-ı berîn ve 'urûc-ı a'lâ-yı 'illiyyîn ile vuşûl-i cennet-i zât ve şuhûd-ı cemâl-i Rabbü'l-'âlemîn müyesser olup 'izzet-i mükâşefe-i kibriyâ-yı celâl-i müte'âlî ve devlet-i cemâl-i müşâhede-i cemâl-i bā-kemâlî naşîb ola. Âmîn, yâ refî'a'd-derecât yâ bedî'a'l-berekât.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve onun hem en yakın dostları hem de İslam'ın dört büyük halifesi olan ve de Çehâr Yâr-i Güzîn olarak bilinen Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ile ilgili manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık pek çok türde eser yazılmış, bu eserlerde Hz. Fatıma ve Hz. Ayşe'ye ait olduğu ifade edilen rivayetlere de yer verilmiştir.

"Bal Tefsiri" olarak bilinen rivayetin genel olarak Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın bal tası, bal ve balın içindeki kıl hakkında yaptıkları yorumları içeren bir rivayet olduğu görülmüştür.

Bal tefsirine konu olan olayın varlığı, dini-tasavvufi edebiyatımızın ilk kaynakları sayılabilecek eserler olan Yazıcıoğlu Ahmed Bican'a ait *Envârü'l-Âşıkîn*, Yahyâ-yı Şîrvânî'nin tek Türkçe eseri olan *Şifâü'l-Esrâr* ve Şemseddin Sivasî'nin *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn* adlı eserlerde tespit edilmiştir. Bu rivayetlerde ana tema bal tası, bal ve balın içindeki kıl hakkında yapılan yorumlar olmakla birlikte olayın geçtiği mekan ve kişilerin farklılık gösterdiği, mekanın *Envârü'l-Âşıkîn* ve *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn*'de Hz. Ali'nin evinin, *Şifâü'l-Esrâr*'da ise Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mescidinin olduğu görülmüştür. Kişilerin, *Envârü'l-Âşıkîn* ve *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn*'de Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali olduğu, *Şifâü'l-Esrâr*'da bunlara Hz. Fatıma'nın eklendiği tespit edilmiş, rivayetin sonunda duanın varlığına sadece *Şifâü'l-Esrâr*'da rastlanılmıştır.

Ömer Fuâdî, XVI. yüzyılda yaşayan, Halvetiliğin Şâbâniyye kolu şeyhlerinden biri ve aynı zamanda çoğu dinî tasavvufi içerikli Türkçe ya da Arapça olarak kaleme aldığı birçok eseri olan mutasavvıf bir şairdir. Ömer Fuâdî'nin *Risâle-i 'Aseliyye* adlı mensur eserinde "Bal Tefsiri" adıyla bilinen ve yukarıda bahsedilen rivayetleri aktardığı ayrıca bunlara ek olarak kendisinin de biri ilim diğeri tasavvufla ilgili iki yorum yaptığı görülmüştür.

Ömer Fuâdî'nin Arapça metnini verip tercüme ettiği rivayetin *Envârü'l-Âşıkîn*'de anlatılan rivayetle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Fuâdî'nin bu rivayete ek olarak "Bir rivayette denir ki" şeklinde ifadelerle kaynak göstermeksizin Hz. Muhammed (s.a.v), Hz. Fatıma ve Hz. Ayşe'ye ait olduğunu söylediği yorumlar da görülmüştür.

"Bal Tefsiri" adı altında günümüzde çeşitli sosyal medya platformları ve muhtelif yayınevlerinin çıkardıkları dua kitaplarında ana temaya sadık kalınarak yukarıda sözü geçen eserlerden alıntılanan rivayetlerin aktarıldığı, bazılarında kişi kadrosuna Hz. Muhammed (s.a.v.) ve hanımı Hz. Ayşe'nin eklendiği, ayrıca bazılarının sonunda onu okuyanın, dinleyeninin ve sürekli üzerinde taşıyanın dünyada sıkıntı çekmeyeceği, bütün kaza ve belâlardan kurtulacağı ve ölürken imanla öleceği yönünde Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından yapılan bir duanın da varlığı tespit edilmiştir. Bu rivayetlerin bazı kesimlerce kabul görerek oldukça yaygın bir hale geldiği, dini sohbet konusu yapıldığı, hatta ona kutsiyet atfedildiği görülmüş ancak, bazıları tarafından hiçbir dinî ve ilmî değerinin olmadığı gerekçesiyle bu rivayetlerin ciddiye alınmaması gerektiğinin ifade edildiği belirtilmiştir. Çalışmamızda görüleceği üzere, rivayetin kaynaklardaki ilk haliyle günümüzdeki hali arasında farklılıklar tespit edilmiş, özellikle günümüz rivayetlerin sonundaki dua şeklinin sonradan eklendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada Ömer Fuâdî hakkında kısaca bilgi verilmiş, bal tefsirine konu olan rivayetler kaynaklar ışığında tahlil edilmiş ve risalenin transkripsiyonlu metni çalışmaya eklenmiştir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerim Meali. (2011). Türkiye Diyanet Vakfı Yay. (Haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş - Dr. Muzaffer Şahin), Ankara.

BAYSAR, Hilâl (1991). *Ömerü'l-Fuâdî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Bursalı Mehmet Tâhir (1972). Osmanlı Müellifleri, (Haz: A. Fikri Yavuz- İ. Özen), İstanbul, II, 173-174.

CEYHAN, Â. Koyuncu, F. (2017). Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Râfîzî'ye Nasihatler. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 41(1), 1-43.

- ÇAVUŞOĞLU, Ali (2005). İslamî Türk Edebiyatının İlk Ürünlerinde Hulefâ-yı Râşidîn. *İstem* 3(6), 237-244.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1998). Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, s.s. 348-365.
- ÇINAR, Fatih (2022). *Raşit Halifelerin Sünnetinin Fıkhi Kaynak Değeri*, Fecr Yay. Ankara, s. 53.
- el-Hâfız Ebübekr el-Beyhakî; *el-Medhal*, Tahkik: Dr. Muhammed Ziyâü'd-dîn el-'Azamî, Kuveyt 1404, s. 162-164, Hadis No.: 151-154
- el-Aclûnî, İsmâ'il b. Muhammed; *Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs 'amme's-teheremîne'l-ehâdîsi 'alâelsineti'n-nâs*, 3. bs., Beyrut 1351h, C I, s. 132.
- ERŞAHİN, Seyfettin (2005). "Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 18, sayı 3, Ankara 2005, ss. 335-338.
- FAYDA, Mustafa (1998). Hulefâ-yı Râşidîn. (Cilt. 28, s. 324-325). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KANDEMİR, M. Yaşar (1991). "Bal", *İslam Ansiklopedisi*. C.4, s.s. 552-553.
- KARAKUŞ, Yasin (2021). Klasik Edebiyatımızda "Çehâr Yâr-i Güzîn" ve 17. Yüzyıla Ait Bir İhyâ Tercümesinde Yer Alan "Çehâr Yâr-i Güzîn". *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(6), 1086-1126.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1971). "İslami Edebiyatın Esasları ve Kaynakları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (TDAY) Belleten*, Ankara, s.s. 159-194.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1973). "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (TDAY) Belleten*, Ankara, s.s. 35-80.
- Milli Kütüphane-Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, *Manzûme-i Tecvîd*, 06 Mil Yz A 4817/3 vr. 28a-28b.
- Milli Kütüphane-Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, *Aristotalis Hakîm'in İskender'e Gönderdiği Pend-nâme*, 06 Mil Yz A 37/3, vr. 265b-267b.
- Ömer Fu'âdî. *Risâle-i 'Aseliyye*, Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. 2287, 248b-252a.
- ÖZTÜRK, Ali (2019). Türk Edebiyatında Dört Büyük Sahâbeye Hürmet Geleneği. *Derin Tarih Dört Halife Devri Özel sayısı* 14, 8-11.

PEKOLCAY Necla; ERAYDIN, Selçuk; TAHRALI, Mustafa; UZUN, Mustafa; SUBAŞI, Hüsrev (1981). *İslamî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul.

RIHTIM, Mehmet (2013). "Yahyâ-yı Şîrvânî", *İslam Ansiklopedisi*. C. 43, s.s. 264-266.

Seyyid Yahyâ Şîrvânî, *Şifâü'l-Esrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu, No 2283 vr.196a – 196b.

Şemseddin Sivasî, (2017). *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn*, (Haz. Mehmet Arslan), İstanbul.

TÂTCI, Mustafa; SEVER, Mustafa (2012). *Ömer Fuâdî Halvetî Divânçe-i İlâhiyât-Sadefiye-Pendiyeye*, İstanbul: Şeyh Şaban-ı Veli Kültür ve Sanat Derneği Yay.

UĞUR, Abdullah (2019). *Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân Efendi Ve Envârü'l-Âşîkîn Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

ÜNAL, Asuman (2008). *Ömer Fuadi'nin Risale-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

YARDIM, Ali (1989). "Hz. Peygamber'i Anlatan İlim Dalları ve Şemâil Nevi", *Diyanet Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 4, s.s. 213-220.

Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, *Envârü'l-Âşîkîn*, Hacı Selim Ağa 467, vr. 195a-195b.

YAZAR, İlyas (1999). "Osmanlı'nın Kültür Şehirlerinden Kastamonu'da Yetişmiş Bir Şâir: Ömer Fuâdî", *Folklor Edebiyat Dergisi*, 20:113-124

YAZAR, İlyas (2001). *Ömer Fuâdî: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyyesinin Metni*, İstanbul: Hamle Yay.

YAZAR, İlyas (2007). "Ömer Fuâdî". *İslam Ansiklopedisi*. C.34, s.s. 61-63.

YAZAR, İlyas (2013). "Ömer Fuâdî", <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fuadi-omer> (ET: 16.03.2022)

ZAVOTÇU, Gencay; YORGANCI, Duygupınarı (2019). "Fuâdî ve Risâle-i Şevkiyye Fî Deverân-ı Sûfiyye'si". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 5 / 2 (Nisan) s. 324-336. <https://doi.org/10.20322/littera.554954>